

Araştırma Makalesi / Research Article

**12 EYLÜL 1980
ASKERİ DARBESİNE GİDEN SÜREÇTE
CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ KRİZİ***

Dilek YİĞİT YÜKSEL**

Öz

Türkiye Cumhuriyeti'nde, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, siyasetin tıkandığı düşünülen kriz dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri müdahale ederek ülke yönetimini yeniden dizayn etmiştir. Bunu, 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 tarihlerinde olduğu gibi askeri darbeler yaparak gerçekleştirmiştir. Fakat kalıcı bir düzen sağlanamamış sorunlar artarak devam etmiştir.

Çalışmamızın temel konusunu oluşturan 12 Eylül 1980 askeri darbesi Türk tarihinde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Darbe sonrasında siyasal yaşam, ekonomik sistem, toplumsal hatta kültürel yapı değiştirilmiştir. Böyle bir kırılmaya neden olan darbeyi hazırlayan birçok neden bulunmaktadır. Makalemizde nedenlerden biri olan Cumhurbaşkanlığı seçim süreci üzerinde durulmuştur. Seçim, aslında neden olmaktan çok darbeyi tetikleyen bir araç durumundadır. 6 ay boyunca Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Cumhurbaşkanı seçilememiş, seçim süreci kilitlenmiştir.

Bu makale, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 19. Toplantı Yılı (19.12.1979-11.09.1980) Birleşik Toplantı tutanakları incelenerek, gündemde yer alan isimlerin anıları, bu konuda yazılan eserler değerlendirilerek ve dönemin basını takip edilerek hazırlanmıştır. 12 Eylül Askeri Darbesine giden süreçte Cumhurbaşkanlığı seçimleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Askeri darbeler, 12 Eylül 1980, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları, Cumhurbaşkanlığı Seçim Krizi.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
(dileksel@hacettepe.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-0536-6189).

THE PRESIDENTIAL ELECTION CRISIS IN THE PROCESS LEADING TO THE MILITARY COUP OF 12 SEPTEMBER 1980

Abstract

In the Republic of Turkey, especially in the II. After the World War II, the Turkish Armed Forces intervened and redesigned the country's administration in times of crisis, when the system and politics were thought to be blocked. It did this by making military coups as it was on May 27, 1960, March 12, 1971, and September 12, 1980. However, a permanent order could not be achieved and the problems continued in the same way, even deeper.

The military coup of September 12, 1980, which constitutes the main subject of our study, is a turning point. After the coup, political life, economic system, social and even cultural structure were changed. There are many reasons that prepared the military coup that caused such a fracture. Here, the Presidential election process, which is one of the reasons, is emphasized. Election is actually a tool that triggers the coup rather than causing it. The President of the State of the Republic of Turkey could not be elected for 6 months, and the election process was locked.

This article has been prepared by examining the minutes of the 19th Meeting of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) (19.12.1979- 11.09.1980), the memories of the names on the agenda, the works written on this subject, and following the press of the period. In the process leading up to the September 12 Military Coup, the Presidential elections were examined.

Keywords: *Military coups, 12 September 1980, Presidential Elections, Presidents of the Republic of Turkey, Presidential Election Crisis.*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, kendisine kalan tarihsel miras ve mevcut dinamikleriyle askeri yapının etkin olduğu bir devlettir. Ülkenin jeopolitik yapısı, güçlü bir Türk ordusunu zorunlu kılmaktadır. Ülkede, siyaset ile ordu ilişkisi sağlam olduğunda gayet düzgün işleyen devlet yönetimi, denge bozulduğunda yapısal sorunlarla karşılaşmıştır. Dış devletlerin de kendi çıkarlarını ülkeye dayattığı bu sorunlu dönemlerde Türk ordusu iç siyasete müdahil olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet yönetiminin kabul edilmesinde ve korunmasında askerlerin ağırlıkta olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli etkisi vardır.¹ I. Dünya Savaşı sonrası dağılan Osmanlı Devleti'nden yeni bir devlet kuranların başında yine komutanlar vardır. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve savunma görevi de Türk Ordusu'na verilmiştir. 1924 yılında çıkarılan bir kanunla Genelkurmay Bakanlığı kaldırılmış, yerine görevinde bağımsız Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur. Genelkurmay Başkanı, cumhurbaşkanı adına orduya emir ve komuta etme yetkisine sahiptir. 1924 anayasasında aynı durum devam etmiştir.²

Türkiye Cumhuriyet kurulduğunda siyasete yön veren tek parti Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Tam olarak demokrasiye geçebilmek için, rejimin yerleşmesi, halk tarafından benimsenmesi beklenmiştir. Atatürk döneminde bu amaçla kurulan iki parti, siyaset ve demokrasi yolunda beklenen atılımı yapamamıştır. Aksine uyguladıkları politikaların isyanlara uygun ortam hazırladığı gerekçesiyle kapatılmışlardır. II. Dünya Savaşı'na kadar tekrar demokrasiye geçiş denemesi yapılmamıştır.

1 İlhan Arsel, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, İstanbul, 1994, s.37-39; "Türkiye'de darbelerin ve siyasete asker müdahalesinin köklü bir gelenek olduğu noktasında hemen herkes uzlaşa içindedir. Sorun, hangi tarihte başlatılacağıdır". Selim Sezer, "Meclis-i Mebusan-ı Kapattıran Muhtıra: Halaskar Zabitan Bildirisi, Haz. Mehmet Ö. Alkan, *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2017, ss.41-43; Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015; Ayrıntılı bilgi için bkz. William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996; Jacop Landau, *M. Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi*, Çev. M. Alakuş, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995; Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Çev. Nalan Soyarı, Doğu Batı, Ankara, 2006; H. Kemal Karpat, *Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010; Cengiz Aktar, *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, Çev. Temel Keşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993; Erhan Afyoncu, Ahmet Önal ve Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016; Ayşegül Altınay ve Tanıl Bora. "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017; Özcan Yeniçeri, *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, Kripto Yayınları, Ankara, 2015; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin S. Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004; Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İstanbul, İletişim, 1995; Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, İstanbul, Afa, 1989; Bayramoğlu, Ali: "Asker ve Siyaset", *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu*, Haz. Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

2 Abdülvahap Akıncı, *Türkiye'de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi*, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt.8, Sayı.1, Yıl, 2013, s.92-93.

II. Dünya Savaşı sonrası egemenliğini ilan eden ABD ve Avrupa'nın, Türkiye'yi batı blokuna almak için öne sürdüğü şartlardan biri Türkiye'nin tek parti yönetiminden hızla çok partili demokratik sisteme geçmesi olmuştur. 1944 tarihli bir kanunla Genelkurmay Başkanlığının özerkliğine son verilmiştir. Barış zamanında başbakana karşı sorumlu hale getirilmiştir.³ Tek parti sisteminden çoğulcu demokrasiye geçiş, Avrupa'da olduğu gibi halkın talepleri sonucunda değil, küresel şartların zorlamasıyla gerçekleşmiştir. 1945 yılı itibarıyla Türkiye çok partili demokrasiye geçiş çabalarına başlamıştır. 1950 seçimlerinde kazanan, Demokrat Parti olmuştur. Fakat Türkiye'de demokrasi algısı sadece çok parti ve seçimlerin serbestçe yapılabilmesi düzeyinde kalmıştır. Ayrıca gelenek değişmemiş, askerlerin demokrasi ve siyaset üzerindeki etkisi devam etmiştir.⁴

II. Dünya Savaşından sonra başlayan Soğuk Savaş, birçok ülkenin siyasi yapılanmasının yeniden düzenlediği bir dönemdir. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nde de askeri müdahaleler, darbeler gerçekleşmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri bu müdahalelerini, kendisine verilen "Türkyurdunu ve anayasa ile belirlenmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak görevi" ne atf yaparak meşrulaştırmıştır.⁵ Fakat gerçekleştirilen müdahaleler, siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlere bir çare olmamış, olamamıştır. Bunlardan ilki demokrasiyi kendisine seçim sloganı yapan ve ismini Demokrat Parti olarak seçen partinin iktidarının son yıllarında uyguladığı demokrasi karşıtı uygulamalar sonrasında

3 A.g.m., s. 97.

4 M. Alakus, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999; Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011; Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993; Ağah Sabri Atay, *Çok Partili Dönemde Türkiye'de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998; Murat Belge, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011; Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994; Ömer Laçiner, "Türk Militarizmi-I-II". Der., Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel, *Bir Zümre Bir Parti: Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006; Juan J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev., Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, Ankara, 2008; Akay, Hale, "Türkiye'de Asker - Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme" https://www.hyj.org.tr/attachments/article/123/asker_sivil_hale_akay.pdf, (Erişim 29.01.2021); Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, Çev., Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002; Maryvonne L. Martin, "National Security and Democracy: The Dilemma from a Meydan Gazetecilik, *Meydan Larousse*, cilt. 3, İstanbul, 1987; Mim Kemal Öke, *Din Ordu Gerilimi: Küresel Toplumda Dışlanan Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002; Alain Touraine, *Demokrasi Nedir?*, Çev., Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011; Mehmet Zeki Duman, "Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri", <https://www.insanveinsan.org/sayilar/2019-bahar/insan-ve-insan-dergisi-yil-6-sayi-20-bahar-2019.pdf> (Erişim 21.3.2021); Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (Haz), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim, İstanbul, 2006; Ümit Özdağ, *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu -Siyaset İlişkileri*, Gündoğan, Ankara, 1991; Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, Afa, İstanbul, 1989; Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Çev. Orçun Türkay, Kitap, İstanbul, 2008; Ümit Cizre, "Egemen İdeoloji ve TSK: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu*, Haz. Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006; Ümit C. Sakallıoğlu, "Ordu ve Siyaset", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 14, İletişim yayınları, İstanbul, 1995.

5 Bu madde 12 Eylül sonrasında çok tartışılmış ve 2013 yılında değiştirilmiştir. TSK İç Hizmet Kanunu, mad.35 (değişik 13/7/2013-6496/18 mad.) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turk-silahlı-kuvvetleri-ic-hizmet-kanunu-211>; Bkz. Karpat, a.g.e., s.311-344.

gerçekleşmiştir. Halk arasında ortaya çıkan çatışma ortamı büyük sıkıntılara yol açmıştır. Ardından Türk Silahlı Kuvvetleri durumdan vazife çıkararak mevcut siyasi yönetime karşı darbe düzenlemiştir. Böylece demokrasi tamamen askıya alınmıştır. Ordunun içinde de yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi'ne karşı darbe girişimleri olmuş, bastırılmıştır. Bir yıl sonra tekrar demokrasiye geçiş için anayasa hazırlanmıştır. 1961 anayasası fikir özgürlüğüne büyük önem veren ve demokratik oluşumlara imkân tanıyan bir anayasa olmasına karşın yasamadan çok yürütmeye ağırlık verilmiştir.⁶ Yasama alanında, demokrasinin temelini oluşturan halkın seçimi ile oluşan TBMM'nin yanında atanan üyelerden oluşan Cumhuriyet Senatosu kurulmuştur. O döneme kadar yer altına itilmiş olan muhalif hareketler anayasanın getirdiği özgür ortam içinde meclise girerek fikir beyan edebilmiştir. Fakat 1970li yıllar muhalif fikirlerle mücadele ederek geçmiştir. Ekonomi gidererek daha kötüye gitmiş, sosyal ve toplumsal sorunlar yükselmiştir. Sağ-sol çatışması olarak adlandırılan iç çatışmalar sokağa hâkim olmuştur.

Çalışmamız 12 Eylül süreci özelinde, gerçekleştirilen askeri müdahalelerin bir sonraki müdahale ortamını hazırlamaya olan katkısını da göstermeyi amaçlamıştır. Siyasilerin, askerlerin kendi aralarındaki ve birbirleriyle olan kişilik ve fikir çatışmalarının Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yönetimine, cumhuriyete ve demokrasiye olan olumsuz etkileri, yine 12 Eylül sürecindeki Cumhurbaşkanlığı seçimindeki tutumları örneğinde irdelenmiştir. Makalede iç dinamikler üzerinde durulmuş, oldukça önemli etken olan fakat konjonktüre göre değişim gösteren dış dinamiklere çok kısa değinilmiştir. Çünkü amacımız ülke için uzun vadede önemli olumsuz sonuçlara yol açan süreci ayrıntılarıyla irdeleyerek, devleti oluşturan kurumların, Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel kuruluş mantığı çerçevesinde sağlam bir şekilde ayakta kalması düşüncesine katkı yapmaktır.

Darbe Öncesi Siyasi Kriz

Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde ikinci askeri darbe olarak anılan 12 Mart Muhtırasının ilan edilmesine giden dönem ayrı bir inceleme konusudur. 1971 yılının mart ayına gelindiğinde, TSK içinde sol görüşlü olduğu iddia edilen bazı askerler, 9 Mart 1971'de hükümete müdahale etmeye karar vermişlerdir. Bunu öğrenen Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, darbe girişimini engelleyerek harekete katılan üst düzey askerleri etkisiz hale getirmiştir. 11 Mart'ta Yüksek Askeri Şura'yı toplantıya çağırmıştır. Toplantıda hükümetin ülkenin sorunlarını çözemediği için yönetimden çekilmesi gerektiği düşüncesinde uzlaşmıştır.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Suna Kili, 27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, Boyut Yayınları, 1998, İstanbul; 1961 Anayasası ile Eski Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1976; Türkiye'nin Yönetim Yapısı, Muzaffer Sencer, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992.

12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzasını taşıyan **muhtıra**, TRT radyolarından okunmuştur. Muhtıranın içeriği, "mevcut hükümetin yerine mevcut anarşik durumu giderecek, reformları Atatürkçü bir görüşle ele alarak inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde kurulması gerektiği, aksi takdirde TSK'nın, anayasanın kendisine verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak görevi çerçevesinde yönetimi devralacağı" şeklindedir.

Muhtıranın Mecliste okunması sırasında iki konu dikkat çekmektedir:

Muhtıra, mevcut demokratik hukuk sistemine aykırı bir belge olmasına karşın Türkiye Cumhuriyeti Devletinin meclisinde parlamenterlere görüş bildirme hakkı bile tanınmamıştır.

Mecliste görüş bildirme talebinde bulunan sadece iki milletvekili olmuştur. İki milletvekili, Adalet Partisinden Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan ("meclis böyle bir yazıya muhatap değildir" demiştir) ve Sivas Milletvekili Kadri Erdoğan'dır. Erdoğan, milletvekillerinin görüş ifade etmeleri gerektiğini, Türkiye'de bu konudan daha hayati bir konu olmadığını söylemiştir. Fakat Başkan talebin içtüzüğe aykırı olduğunu söyleyerek diğer maddeye geçmiştir.⁷

Muhtıra sonrası Parlamento feshedilmemiş, anayasa askıya alınmamıştır. Fakat yönetimde olan Demirel hükümeti istifa ederek, askerlerin onayladığı Nihat Erim başbakanlığında partiler üstü bir yönetim oluşturulmuştur. Fiili olarak demokrasi askıdadır. Hukuksuzluk ve işkence iddialarını, günümüze dek tartışılan idam kararları izlemiştir. Dolayısıyla muhtıra bir çözüm olmak yerine toplumsal ve siyasi krizi ağırlaştırmıştır.

Türkiye'nin yönetim sisteminin 14 Ekim 1973 genel seçimleriyle tekrar demokratik yapıya dönmüş olmasına karşın ülkeyi 12 Mart'a götüren sorunların kaynakları yok edilemediği için toplumsal barışın sürekliliği sağlanamamıştır.⁸ Velidedeoğlu, sürekli olamama halinin nedenlerini şöyle özetlemiştir:

Köy ve kasabalarda yaşayan insanların, eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik durumlarında bir gelişme olmamıştır.

Fırsat eşitliği sağlanmamıştır.

Lozan'a rağmen, ekonomik açıdan dışa bağımlılık değişmemiştir.

Komünizm şantajı değişmemiştir.⁹

7 Millet Meclisi Tutanak Dergisi, B.70, D.3, C.12, T.2, 12. 3. 1971.

8 Muzaffer Sencer, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.130.

9 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de Üç Devir*, 1.Cilt, Evren Ofset, Ankara, 1972, s.431-433.

1977’de yapılan genel seçimler sonucunda TBMM’de en etkin olan partiler Bülent Ecevit önderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) olmuştur. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Bakanlar Kurulu’nun oluşturulması için en yüksek oyu alan CHP Başkanı Ecevit’i görevlendirmiştir.¹⁰ Ülkede terör olayları sürmektedir. Ecevit Hükümeti’nin görevde olduğu 1978 yılında, çok sayıda kayıpla sonuçlanan olaylar gerçekleşmiştir. Nisan’da Malatya’da, Mayıs’ta Çorum’da, Elazığ’da, Eylül’de Sivas’ta büyük provokasyonlar gerçekleştirilmiş, olaylarda yüzlerce insan ölmüş, binalar tahrip edilmiştir. Sonuçları en ağır olan ise 22-26 Aralık 1978 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş olaylarıdır. 107 kişinin ölümü, 205 kişinin yaralanması ve 500’e yakın binanın tahribi ile sonuçlanmıştır. Yaşanan tam bir katliamdır.¹¹ Olaylar üzerine Ecevit, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ile görüşerek sıkıyönetim ilanı için fikir almıştır. 26 Aralık 1978 tarihinde 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹²

14 Ekim 1979 tarihli ara seçimde AP büyük oy oranı sağlamıştır. Cumhuriyet Senatosu’na seçilecek 50 yeni üyenin 33’ü ile boş bulunan 5 milletvekilliğini kazanmıştır. Bunun üzerine 16 Ekim’de CHP lideri Ecevit başbakanlığındaki hükümet istifa etmiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk, 25 Ekim 1979’da hükümeti kurma görevini AP lideri Demirel’e vermiştir.¹³ 12 Kasım 1979 tarihinde Demirel başkanlığında, Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) desteği ile AP azınlık hükümeti göreve başlamıştır. Ülkede sıkıyönetim uygulanmasına rağmen, sağ-sol çatışmaları, terör faaliyetleri hızla devam etmiş, her gün gerçekleşen baskınlar, saldırılar ve cinayetler sıradan hale gelmiştir. Bu olumsuz ortamda dikkate alınması gereken önemli bir nokta, siyasetin zorlama ile olsa bile demokrasi içinde yürütülmeye çalışılmasıdır.

Sorunların ağırlaşarak devam etmesi üzerine 27 Aralık 1979 tarihinde TSK, tekrar harekete geçerek yeni bir mektup hazırlamıştır.¹⁴ Dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı tarafından imzalanmış, TSK’nın görüşünü içeren bu mektup Evren tarafından Cumhurbaşkanı Korutürk’e iletilmiştir. “Sayın Cumhurbaşkanım” diye başlayan mektupta “milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulan zamanda hızla olumlu sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin alınması

10 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 14.6.1977, Dönem.5, Cilt.1, Toplantı.1, Birleşim.2, 11.

11 İki sol görüşlü öğretmenin öldürülmesi ile başlayan olaylar, görgü tanıklarının ifadesi ile, cenazeye katılan gruba “komünist ve Alevilerin cenaze namazı kılınmaz” diyenlerin saldırısı ile devam etmiştir. Yalçın Çakmak, İtikattan Kimliğe: Dinamikler ve Karşı Dinamikler Bağlamında Yetmişli Yıllarda Aleviler, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.645-670.

12 Kenan Evren, *Kenan Evren’in Anıları 1*, Milliyet Yayınları, 4.Baskı, 1990, s.230, 235.

13 “16 Ekim 1979 günü istifası bildirilmiş olan Bakanlar Kurulunun yeniden teşkili için AP Genel Başkanı ve Isparta Milletvekili Sn. Süleyman Demirel’i görevlendirdim. Fahri S. Korutürk Cumhurbaşkanı”, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 1.11.1979, Dönem.5, Cilt.13, Toplantı.1, Birleşim.1, 2; “Görev Demirel’de”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ekim 1979, 1.

14 Evren, a.g.e., s.330-331.

amacı ile tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirilmiştir.” denilmektedir. TSK, iç hizmet yasası ile kendisine verilen görev doğrultusunda Türkiye’nin yaşamsal sorunlarına karşı siyasi partilerin bir an önce milli çıkarlar doğrultusunda birleşmelerini istemektedir.¹⁵ Korutürk, 2 Ocak 1980 günü AP lideri Demirel ve CHP lideri Ecevit’i çağırarak, mektubu kendilerine vermiştir. Daha sonra yaptığı toplantıda, askerlerin 27 Aralık’ta Genelkurmay Başkanının verdiği mektuptaki görüşleri teyit ettiklerini ve demokratik rejime bağlı olduklarını ilettiklerini söylemiştir. Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Başkanı olarak kendisinin parlamentoyu uyarmasının daha uygun olacağını çünkü eğer uyarıyı askerler yaparsa bunun müdahale olarak nitelendireceğini söylediklerini de eklemiştir. Korutürk’ün bu toplantısından sonra Özel kalem müdürü, Cumhurbaşkanının görüşme için Demirel ve Ecevit’i birlikte kabul etme kararını alırken zorlandığını belirtmiştir. Korutürk’ün “şanki şapla şekeri birleştirmeye çalışmak gibi bana biraz anlamsız geldi” dediğini söylemiştir.¹⁶ Sadece Cumhurbaşkanının bu sözü bile meclisteki durumun vahametini ortaya koymaktadır.

Cumhurbaşkanı adayı Muhsin Batur anılarında, TSK’nın uyarı mektubu kamuoyuna açıklandığında kimsenin üzerine alınmadığını, CHP lideri Ecevit’in zaten hükümeti bırakmış olduğunu, Demirel’in ise daha yeni bir hükümet kurduğunu söylediğini, oysa mektubun adresinin meclisin tamamı ve siyasi partilerin tümü olduğunu yazmıştır.¹⁷ Sonraki açıklamalarında uyarı mektubu hakkında Demirel şu yorumu yapmıştır: “25 Kasım’da meclisten güvenoyu almışım, 27 Aralık’ta uyarı mektubu... Uyarı mektubundan sonra istifa etmeyi gerek ülke menfaatlerine gerekse siyasal üsluba uygun bulmadım. Ayrıca mektupta hedefin biz olmadığını söylüyorlardı.”¹⁸ Demirel’in Cumhurbaşkanlığı seçiminin uzaması konusundaki düşüncesi ise, “Kafamdaki plan hep genel seçime gitmekti. Cumhurbaşkanı seçilemez, rejim çıkmaza girerse genel seçime gitmek.”¹⁹

Askerlerin mektubu, demokrasinin tehlikede olduğunu göstermiştir. Fakat bu durum mecliste “nasıl olsa olmaz” mantığı ile göz ardı edilmiş veya duruma göz yumulmuştur. 28 Nisan 1980 tarihli 33. Birleşimde Adalet Partisi (AP) Kırşehir Milletvekili Mustafa Eşrefoğlu, “Aydınlık gazetesinde Doğu Perinçek imzası ile Türkiye’de parlamento zamanını doldurdu mu?” başlıklı bir yazı çıktığını, yazıda Perinçek’in “Moskova’nın beşinci kolu ile el ele veren teslimiyetçilik, iktidar yolunu darbeler yaparak aşmaya çalışacaktır.” yorumunu

15 Hikmet Özdemir, *Fahri S. Korutürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, 155, Evren, a.g.e., s.330-332.

16 Özdemir, a.g.e., s.161-163; “Şapla şekeri ayırmak” bir Türk atasözüdür ve benzer görünen şeylerin aslında nitelik olarak birbirlerinden çok farklı olabildikleri anlamına gelmektedir.

17 Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 1985, 504-505.

18 Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, 290.

19 Arcayürek, a.g.e., s.288.

yaptığı yer almaktadır. Eşrefoğlu, bu yazı karşısında meclisin ne yapacağını sormuştur. Başkan, cevaben Türkiye’de basın hür olduğunu, bu özgürlüğünü ancak demokratik bir ortamda sürdürebileceğinin farkında olduğuna inandığını söylemiş, Türkiye’de rejimin güçlü olduğunu, bu gücünü sürdüreceğini eklemiştir.²⁰ Burada AP kanadının darbeyi soldan beklediği de görülmektedir.

27 Mayıs 1980’de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak öldürülmüştür.²¹ Cinayetin yasa dışı sol bir örgüt tarafından gerçekleştirildiği iddiasının ardından Çorum’da Alevilere yönelik saldırılar düzenlenmiştir. Haziran başında durdurulan olaylar Temmuz’da “komünistler camiyi bombaladı” söylentisiyle yeniden hareketlenmiştir. Sokağa çıkma yasağı ilan edilmesine rağmen barikatlar kurulmuş, karşılıklı çatışmalar yaşanmıştır. Çorum valisi Rafet Üçelli görevden alınmış, ardından İçişleri Bakanı Mustafa Gülcügil, Demirel’in isteği ile istifa etmiştir.²²

Cumhurbaşkanlığı seçimleri devam ederken ülkedeki huzursuzluk giderek artmaktadır. 15 Temmuz 1980 tarihinde CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu, Şişli’deki işyerinde iki terörist tarafından katledilmiştir.²³ 16 Temmuz’da yapılan TBMM Birleşik Toplantısının başlangıcında saygı duruşu yapılmıştır. CHP İstanbul Milletvekili Orhan Birgit, bir TBMM üyesinin ülkede boyutları aşmış anarşi tarafından şehit edilmesi üzerine hükümetin meclise açıklama yapma, taziyelerini sunma gereğini duymuyor olmasını eleştirerek anarşinin meclisin içine kadar girdiğini fark edip fark etmediklerini sormuştur. Mecliste bulunmayan AP milletvekillerinin deniz kenarlarında olduğunu söylemiştir. Ardından CHP Grubu salonu terk etmiştir. Çoğunluk olmadığından seçim yapılmamıştır. Başkan Karakaş, son durum hakkında yapmış olduğu bir konuşmada, ülkedeki anarşi ve terörün vatandaşların her kesimini hedef aldığını ve nihayet demokratik sistemin gereği ve bir parçası olan milletvekillerine (Köksaloğlu), eski başbakanlara (Nihat Erim) kadar uzandığını ve var olan sistemi kökünden sarstığını söylemiştir. Buna karşı TBMM’nin duyarlılık ve kararlılıkla, parti farkı gözetmeksizin

20 *TBMM Tutanak Dergisi*, 28.4.1980, 19.3. 1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.33, 354.

21 “MHP Genel Başkan Yardımcısı Sazak Öldürüldü”, *Tercüman*, 28.05.1980, s.1.

22 “Çorum Kanlı Olaylara Sahne Oldu”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1980, s.1; 12 Eylül soruşturmasında ifade veren sonra dönemin valisi Rafet Üçelli, Çorum olayları sırasında Amasya’daki Tugay Komutanlığından yardım istediklerini fakat gelen askerlerin müdahale etmeden döndüğünü söylemiştir. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığını haberdar ettiklerini fakat bir sonuç alınmadan Çorum’daki görevinden alındığını ifadesinde belirtmiştir. “Çorum’un tanıkları ‘Katliam’ı anlattı”, 29.12.2011, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/corumun-taniklari-katliami-anlatti-308890>, (Erişim 01.12.2022); Veysel Dinler, Yangın Yeri, Katliam: Maraş ve Çorum, Türkiye’nin 1970’li Yılları..., s.671-687.

23 “CHP İstanbul milletvekili Köksaloğlu öldürüldü”, *Cumhuriyet*, 16.07.1980, s.1; 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra bu cinayetten sanık olarak Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanan Osman Tüfekçi, 29 yıla mahkûm edilmiş fakat 10 yıl sonra Tüfekçi daha sonra Turgut Özal’ın onayladığı 12 Nisan 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunundan (91 affı) yararlanarak serbest bırakılmıştır. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/zonguldak/bbp-li-tufekci-den-muhsin-yazicioglu-nun-olumu-ilgili-iddia-10455241>, (Erişim 24.08.2021).

anarşi ve terörün önlenmesi için bir kurtuluş savaşı heyecanı ve imanı ile ortak bir tavır sergilemesi gerektiğini, üyelere her zamankinden daha büyük bir sorumluluk düştüğünü vurgulamıştır. Ardından CHP Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit söz almış, Türkiye’de 15 yıldır terör ortamının hazırlandığını, 1975 yılı başlarından beri de terörün tırmanış içinde olduğunu, son aylarda en üst noktaya ulaştığını, terör kurbanlarının 1979 yılına göre 4 kat artmış olduğunu belirtmiştir. Çorum olaylarına değinerek, bir iç savaş denemesi yapıldığını, son birkaç gün içinde ise Erim, Türkler ve Köksaloğlu’nun öldürüldüğünü sözlerine eklemiştir.²⁴

2 Nisan 1980 tarihinde bir günde 11 kişinin öldürülmesi üzerine Ecevit “CHP, AP ve MSP koalisyonu kurulmalıdır” şeklinde beyanat vermiştir. Demirel’in hedefi ise genel seçim yapılmasıdır. Durumu değerlendiren Ecevit, “Cumhurbaşkanlığı seçimi gecikirse darbe dahil başka ihtimaller ortaya çıkabilir. Demirel bunalım yaratıyor.” demiştir. Yapılan MGK toplantısında, olaylar karşısında sıkıyönetimin ilanının yanı sıra devlet güvenlik mahkemelerinin kurulmasının zorunlu olduğu belirtilmiş, tavsiye kararı şeklinde hükümete sunulmuştur. Evren, bu talebin Demirel hükümeti tarafından kabul gördüğünü fakat CHP ve MSP tarafından onaylanmadığını belirtmiştir.²⁵

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde dikkat çeken bir konu adayların kimlikleridir. Adaylar, 12 Mart muhtırası sürecinde bir şekilde yer almışlardır. Seçimin önde giden aday olan, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Emekli Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, muhtıranın altında imzası olan isimlerden biridir. Batur anılarında, 1961 seçimleri ile gerçek çok partili demokratik sisteme dönüldüğü fakat kişilerin fikir özgürlüğü ve tartışma kültürüne sahip olmamaları, üstelik şahsi ihtira slara fazlasıyla düşkün olmaları nedeniyle yeniden ikiye bölünmenin yaşandığını söylemiştir. 1971 yılına gelindiğinde TSK tarafından yapılacak bir müdahalenin beklendiğini hatta bazı çevreler tarafından istendiğini dile getirmiştir. Okunduğu meclis oturumunda ise muhtıranın, doğal, sıradan bir gündem maddesi gibi geçtiğine vurgu yapmıştır.²⁶ 12 Mart muhtırası sürecinde Batur’un yanında yer alan bir isim olan Kemal Kayacan da Cumhurbaşkanlığı adaylarından biridir. Kıbrıs Barış Harekâtına kumanda etmiş olan Oramiral Kayacan, Deniz Kuvvetleri Komutanlığından emekli olduktan sonra 1977’de CHP’den Ankara milletvekili seçilerek TBMM’de yer almıştır. Adaylardan bir diğeri olan Orgeneral Faik

24 TBMM Tutanak Dergisi, 16.7.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.87, 586.

25 Evren, a.g.e., s.415-416.

26 12 Eylül sürecine de damga vuran TSK’daki bölünmenin tarafları 9 Martçılar ve 12 Martçılar olarak isimlendirilmiştir; Emekli Kurmay Yarbay Talat Turhan, dönemi anlattığı kitabında Batur’un 27 Ekim 1972’de Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler’e şunları yazdığını anlatmıştır: “(Bomba) Davası ile siz (Gürler), ben (Batur) ve Amiral Kemal Kayacan’ın bu konularla ilişkisi kurulmaya çalışılmakta, hakikatle ilgisi olmayan dosyalar çoğaltılarak etrafa dağıtılmaktadır.” Turhan’ın kitabında yer alan bu sözler Batur’un anılarında da yer almıştır. Fakat farkı Batur’un Bomba davasının adını vermemiş olması ve (...) davası demiş olmasıdır. Batur, a.g.e., s.192, 369.

Türün de 12 Mart Muhtırası sırasında Kara Kuvvetleri Komutanı ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanıdır. Emekliliğinin ardından 1977 seçimlerinde AP Manisa milletvekili seçilmiştir.²⁷ Görüldüğü gibi çalışmamızda ele alınan dönemde en çok oy alan 3 aday, askerlikten emekli olduktan sonra siyasi yaşama geçen ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olan üç isimdir.

Evren anılarında, AP adayı olan Saadettin Bilgiç'in seçilemeyeceğinin Demirel tarafından da bilindiğini, zaten seçilemeyeceği için aday gösterildiğini söylemiştir. Çünkü yakın dostu olan İhsan Sabri Çağlayangil'in vekaleten cumhurbaşkanlığına atanmasından dolayı Demirel çok memnundur. Durumdan rahatsız olan, CHP'dir. Evren, Demirel'in, Cumhurbaşkanı seçilememesini büyük bir sorun olarak görmediğini, vekil asildir diye düşündüğünü sözlerine eklemiştir.²⁸ Evren daha sonra Kemal Kayacan ile görüşmüştür. Kayacan, Ecevit'in CHP ile AP'nin ortak bir hükümet kurulması gerektiği düşüncesinde olduğunu, bunun için öncelikle Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçlanması gerektiğini belirttiğini söylemiştir. Kayacan, Batur'un yakında adaylıktan çekileceğini yerine kendisinin aday olacağını, TSK'nın da kendisini desteklemesi gerektiğini ifade etmiştir. Evren, bu konuda Kayacan'a cesaret vermediğini, Demirel'in böyle bir koalisyona razı olmayacağını söylediğini aktarmıştır.²⁹

Evren, Demirel ile görüşerek Cumhurbaşkanlığı seçiminin bir an önce sonuçlanmasının gerekliliğini hatırlatmıştır. Demirel ise Yugoslavya Cumhurbaşkanı Mareşal Tito'nun cenaze törenine katılacağını, orada Ecevit'le buluşacağını ve bu konuyu konuşacaklarını söylemiştir. Evren anılarında, bu konuşmanın sanki Türkiye'de yapılamayacağını, burada Demirel'in oyalama taktiği uyguladığını söylemiştir. Demirel'in anayasa değişikliği istemine de değinen Evren, Ecevit'in bu teklife, "istenen anayasa değişikliği demokrasi değil koyu bir dikta rejimidir" şeklinde cevap verdiğini belirtmiş, aslında kendisinin Demirel ile aynı fikirde olduğunu, cumhurbaşkanının halk oylaması ile seçilmesi taraftarı olduğunu da sözlerine eklemiştir.³⁰ Fakat Cüneyt Arcayürek, 24 Nisan 1980 günü yaptığı görüşmede Evren'in, "Bana ulaşan anayasa taslağı, tek dereceli seçimle seçilecek cumhurbaşkanına olağanüstü yetkiler veriyor. Ve bir diktatör getiriyor." dediğini aktarmıştır. Evren'in çözümü, anayasa değişikliği ile seçim sistemi ve siyasi partiler yasasının değişmesidir. Ona göre, seçime gidilse

27 TSK'daki bölünme ve Org. Türün hakkında Turhan'ın şu sözleri dikkat çekmektedir: "Bomba davası, 1972 yılında, bomba ve soygun olaylarıyla ilgili olarak açılmış ama çok geçmeden Silahlı Kuvvetler üst düzeyindeki hesaplaşmanın çarpışma alanı haline gelmişti. Giderek siyasal bir dava kimliği kazanmıştı." Turhan 12 Mart müdahalesi sonrası siyasetteki bölünmenin taraflarını Cevdet Sunay-Memduh Tağmaç-Faik Türün grubu ile Faruk Gürler-Muhsin Batur-Kemal Kayacan grubu olarak tanımlamıştır Turhan, 4 Temmuz 1972'de 30-35 kişilik bir ekibin evini basarak kendisini gözaltına aldıklarını, ağustos ayına kadar teknik sorgulamaya (işkence) uğradığını, dönemin Sıkıyönetim Komutanı Faik Türün ve arkasındaki güçlerin hedefi olduğunu söylemiştir. Talat Turhan, *Bomba Davası Savunma 1*, Bireysel Yayın, İstanbul, 1986, 17-26, 46-47,82.

28 Evren, a.g.e., s.416.

29 Evren, a.g.e., 427-428, 430.

30 Evren, a.g.e., 432, 439.

hemen hemen aynı sonuçlar alınacak, koalisyonlar gelecektir. Oysa artık sağlam bir hükümete ihtiyaç vardır. Arcayürek'in müdahale olasılığı konusundaki sorusuna ise "şimdilik böyle bir şey yok" cevabını vermiştir.³¹ Görüşmede Evren, olağanüstü hâl ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri yasalarının çıkarılmasını istediklerini belirtmiştir. Başbakan Demirel de bu görüşü desteklemektedir. Ana muhalefet lideri Ecevit ise Temmuz itibarıyla, zaten sıkıyönetim olduğunu, hükümetin terör kaynaklarından birine bağlılığı sürdürdükçe hiçbir yasal önlemin teröre çözüm getiremeyeceğini belirterek, söz konusu yasalara gerek olmadığını söylemiştir.³²

Bu konuşmanın ardından, Balgat katliamı sanığı olan ve idam cezası alan iki terörist Mamak Askeri Cezaevinden kaçmıştır.³³ MSP Milletvekili Şener Battal, "böylesine güçlü korumalı bir hapishaneden hiç kimse kaçamazdı, kaçırtırdı" yorumunu yapmıştır. Bu olayın ardından Ecevit, mevcut hükümetle sadece Meclis'in çalışması ve Cumhurbaşkanlığı seçimi sorunundan başka hiçbir konuyu görüşmeyeceklerini söylemiştir.³⁴ 5 Eylül tarihinde MSP tarafından verilen gensoru önergesi, CHP'den destek görmüş ve mevcut hükümetin dışişleri bakanı olan Hayrettin Erkmen bakanlıktan düşürülmüştür.³⁵ Ertesi gün MSP tarafından düzenlenen "Kudüs Mitingi" 6 Eylül'de Konya'da gerçekleştirilmiş, İsrail'in Kudüs'ü başkent yapma kararına karşı olduğu söylenen mitingde şeriat propagandası yapılmıştır.³⁶ Evren, bu olayı, meşrutiyete karşı düzenlenen 31 Mart Olaylarına benzetmiştir.³⁷ Yine aynı gün Ecevit'in şu sözü gazetelerde yer almıştır: "Halk tribünden sahaya inmeli, oyuna katılmalıdır. Böyle giderse birisi düdüğü çalar ve demokrasi biter."³⁸

Bütün bu görüşmeler, uyarılar, tartışmalar Meclis'te bir uzlaşılı sonuçlanmayınca, Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil edecek cumhurbaşkanının seçilme olasılığının dahi kalmadığı ortaya çıkınca TSK, anayasaya göre artık görevin kendisine düştüğüne karar vermiştir. 12 Eylül 1980 günü yapılacak olan TBMM Birleşik Toplantısı gerçekleşmemiştir. Çünkü sabaha karşı tanklar harekete geçmiş ve TSK, ülke yönetimine el koymuştur.

12 Eylül 1980'de "Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine Açıklaması" başlığı ile Resmî Gazete'nin mükerrer sayısı yayımlanmıştır. Bu açıklamanın çalışmamızı yakından

31 Arcayürek, a.g.e., 16.

32 Arcayürek, a.g.e., s.272.

33 Ankara'nın Balgat semtinde 3 kahvehaneyi tarayarak 5 kişinin ölümüne neden olmakla yargılanıp ceza alan silahlı eylemcilerin kaçıış gazetelerde yer almıştır. "İdam mahkûmu iki sağcı Mamak Askeri Cezaevinden kaçtı", *Milliyet Gazetesi*, 28.07.1980, 10; Van Cezaevinden 16 Mart'ta 33 mahkûm, 1 Nisan'da 58 kişi kaçmıştır. 25 Mart'ta Adana ve Osmaniye Cezaevlerinden 9 sağ, 1 sol mahkûm kaçmıştır. Evren, a.g.e., 410.

34 Arcayürek, a.g.e., s.275.

35 "Erkmen düşürüldü", *Milliyet Gazetesi*, 06.09.1980, 1.

36 "MSP'nin Konya Mitingi için Savcılık soruşturma açtı", *Milliyet Gazetesi*, 08.06.1980, 1,6.

37 Evren, a.g.e., s.535.

38 "Ecevit: "Böyle giderse birisi düdüğü çalar ve demokrasi biter.", *Milliyet Gazetesi*, 7.9.1980, 4.

İlgilendiren kısmı şöyledir: “Son iki yıllık süre içinde terör 9241 can almış, 14.152 kişinin yaralanmasına veya sakat kalmasına sebep olmuştur. Türkiye’de insani değerlere önem vermeyen örtülü bir savaş yürütülmektedir. Diğer taraftan T.C. Devletinin mevcut yönetim yapısındaki meclisler, 22 Mart 1980 tarihinden itibaren siyasi çıkar hesapları ile Cumhurbaşkanlığı seçimini çıkmaza sürüklemiş, ülkenin içinde bulunduğu kriz ile mücadelede çok değerli zamanı düşüncesizce harcamışlardır. Dünyanın hiçbir ülkesinde Cumhurbaşkanlığı makamı ve seçimi bu kadar hafife alınmamış ve bu kadar zaman boşa harcanmamıştır. Herkes tarafından bilinen bunlar ve diğer birçok sebepten dolayı TSK; ülkenin ve milletin bütünlüğünü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam hakimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idame etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır. Yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar geçici süreyle yasama ve yürütme yetkileri benim başkanlığında, Kara, Deniz, Hava Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı’ndan oluşan Millî Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacaktır.³⁹ 12 Eylül sabahı Demirel, Ecevit ve Erbakan çalınan kapılarını açtıklarında Evren’den bir zarf olduğunu görmüşlerdir. Türkeş ise evinde bulunamamıştır. Ardından parti liderleri evlerinden alınarak Hamzakoy/Gelibolu’ya gönderilmişlerdir. Can güvenliklerinin TSK’nın teminatı altında olduğu, ailelerini de götürebilecekleri söylenmiştir.⁴⁰

2. Cumhurbaşkanlığı Seçimi Sonuçlarının Sayısal Analizi

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün görev süresinin bitimi ülkedeki kaosun derinleşmesinde etken olmuştur. Seçimler TBMM Birleşik oturumunda yapılmaya başlanmıştır. Kaosun kaynağı olan ülke gündemi için yapılacaklar arka planda kalmış, sorunların kökenine inmek, gençliğin ve halkın düşüncelerini anlamak, tartışmak, uzlaştırmak konusunda çaba harcanmamış, hatta bu konuda bir gereklilik hissedilmemiştir. Bu durum sokakta çözümden giderek uzaklaşılmasına, ülkenin dünyada terörle anılmasına ve bir Cumhurbaşkanının bile seçilemediği gerçeğine yol açmıştır.

39 “Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in Türk Milletine Açıklaması”, *Resmî Gazete*, Başbakanlık, 12 Eylül 1980, S: 17103, Mükerrer, 1-6.

40 Arcayürek, MHP lideri Alparslan Türkeş’in ortadan kaybolmasının, müdahalenin soldan olduğunu düşünmesi nedenine bağlamaktadır. Hakkında vur emri çıkmıştır. Ancak hareketin TSK’nın emir komuta zinciri içinde olduğuna ikna olduğunda teslim olmuştur. Ecevit de müdahaleyi ilk duyduğunda sağ darbe olarak yorumlamıştır. Onun da sağ darbeden kuşkulandığı düşünülmüştür. Arcayürek, a.g.e., s.380,381.

2.a. Cumhurbaşkanlığı (CB) Seçiminin İlk 20 Turu

Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görev süresi 6 Nisan 1980 tarihi itibarıyla sonra ermektedir. Anayasaya göre 15 gün önceden seçimlerin başlaması gerekmektedir. TBMM Birleşik Toplantısında seçimler başlamış, fakat 22 Mart-16 Nisan 1980 tarihleri arasında yapılan ilk 20 toplantıdan bir sonuç çıkmamıştır. 20 toplantıda günde ortalama 2 tur oylama yapılmasına rağmen günün ikinci turlarında oylama için yeterli çoğunluğa bile ulaşamamıştır. Hazırlanan tablolar ve grafiklerde görüldüğü üzere, çok fazla sayıda boş oyun yanı sıra çeşitli oy ve geçersiz oy kısımlarının sayısı yüksektir. Cumhurbaşkanlığı Seçimi-1 olarak isimlendirdiğimiz süreçte dikkat çeken bir diğer konu, TBMM Birleşik toplantılarının ne sıklıkla yapılacağı tartışmasıdır. Süreç ilerledikçe ve seçimden olumlu bir sonuç alınmadıkça milletvekilleri ülke gündemindeki diğer konuların ele alınmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Meclisteki bütün parlamenterler en acil konunun Cumhurbaşkanlığı seçimi olduğu konusunda hemfikir görünmektedirler. Fakat bu durum oylara yansımamıştır. Oysa uluslararası ortamda devletlerin vekaletle yönetilmesi oldukça büyük bir sorundur.⁴¹

1980'lerin ilk yarısı TBMM'de iki büyük partinin birbirinden iyice uzaklaştığı, büyük tartışmaların yaşandığı ve bu huzursuzluğun, çatışmanın sokaklara da yansıdığı bir dönemdir. Bu kargaşa döneminde partilerin, özellikle de iki büyük partinin bir araya gelerek anlaşması ve mevcut temsil sorununu çözmesi beklenirken TBMM Birleşik toplantılarına oylama için bile yeterli vekil katılmamıştır. Göstermelik katılan çok sayıda üye de boş oy kullanmıştır. Tablo1 ve 2'de görüldüğü gibi seçimin başından incelediğimiz dönemin sonuna kadar olan turlarda, Cumhuriyet Senatosu'nda Kontenjan üyesi Muhsin Batur (CHP), resmi aday olmadan önce bile oy almıştır.⁴² Grafik 3'de oy oranı görülmektedir. Halk, partiler arası tartışmalardan, sokaklardaki güvenlik sorunlarından yorulmuş Cumhurbaşkanını beklemektedir. Fakat partiler bir türlü uzlaşma zemininde buluşmamaktadır. Kargaşa büyüyerek sürmektedir.

TBMM'nin 22 Mart 1980 tarihli Birleşik Toplantısı yeterli çoğunluk sağlanarak Cahit Karakaş başkanlığında yapılmış ve CB seçim süreci başlamıştır.⁴³ Seçim sonuçlarının incelenmesine başlamadan önce başkanın konuşmasının seçim süreci ile ilgili bölümü şöyledir: "Gündemimize göre, anayasa ve TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğüne (İçtüzük) uygun olarak CB seçimi yapılacaktır. Buna göre 40 yaşını doldurmuş, yüksek tahsilli TBMM üyelerinden her biri aday gösterilebilir ve aday olabilir. Seçim gizli oyla yapılacak, ilk iki turda üçte iki çoğunluk aranacaktır. Sağlanamazsa sonraki turlarda salt

41 Atatürk'ün ölümünden sonra bile CB seçimi hızla yapılarak yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 11-11-1938, Devre.5, Cilt.27, İçtima.4, İnikad:3, 17.

42 "Muhsin Batur", *Cumhuriyet Senatosu Albümü*, 1979, 27.

43 *TBMM Tutanak Dergisi*, 19.3. 1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.5, 165.

çoğunlukla yetinilecektir." Konuşmasının ardından aday önergesinin olup olmadığını sormuştur. Cevap alamayınca aday gösterilmeden de turlara devam edilebileceğini belirtmiştir. Milletvekilleri Ahmet Şener ve Şener Battal'ın itiraz etmesi karşısında Başkan, seçimi erteleyerek görüşmelere 25 Mart tarihinde devam etmek üzere birleşimi kapatmıştır.⁴⁴

25 Mart 1980 Salı günü yapılan 7.Birleşimde gündem CB seçimidir. Başkan konuşmasında, aday olarak Mardin Bağımsız Milletvekili Nurettin Yılmaz'ın başvurduğunu, fakat aday olmasa da seçilme yeterliğine sahip üyelere oy çıkması halinde bunların işleme alınacağını söylemiştir. Oylama işlemi yapıp oylar tasnif edildikten sonra tutanak hazırlanarak başkanlığa sunulmuştur. Tutanağa göre, CB seçimi için yapılan 1. Tur oylamaya 556 üye katılmıştır. Oyların dağılımı şöyledir:

Nurettin Yılmaz (Mardin Bağımsız Milletvekili): 80 oy

Muhsin Batur (Emekli Org. Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Senatörü-CHP): 14 oy

Cahit Karakaş (Meclis Başkanı, CHP Zonguldak Milletvekili): 9 oy

İhsan Sabri Çağlayangil (Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi- AP; 1979-1980 Cumhuriyet Senatosu Başkanı; Nisan-Eylül 1980 CB Vekili): 8 oy

Hasan Akkuş (CHP Afyonkarahisar Milletvekili): 8 oy

Sırrı Atalay (Cumhuriyet Senatosu Kars Üyesi- CHP; 1977-1979 Cumhuriyet Senatosu Başkanı): 6 oy

Faik Türün (Emekli Org. AP Manisa Milletvekili): 5 oy

Şener Battal (MSP Konya Milletvekili): 5 oy

Esat Kıratlıoğlu (AP Nevşehir Milletvekili): 4 oy

Sadettin Bilgiç (AP İstanbul Milletvekili): 4 oy

Kemal Güven, Fevzi Ergun, Hayrettin Erkmen, İsmail Hakkı Köylüoğlu, Kemal Kayacan: 3'er oy

Şeref Bakşık, Muhittin Taylan, Cevdet Sunay, Yakup Üstün: 2'şer oy

Kemal Cantürk, Yusuf Çetin, Şükrü Meto, Celal Yardımcı, Nilüfer Güsoy, Fahri Özdilek, Bahri Dağdaş, Sadi Irmak, Sıtkı Yırcalı, Orhan Eyüboğlu, Şerif Tüten, Celal Ertuğ, Zeyyat Baykara, Necdet Uğur, Naci Gacıroğlu, Hilmi Fırat, Necmettin Erbakan, Mehmet Yüceler, İrfan Özaydınlı, Nurettin Ok, Nermin Abadan Unat, Turan Güneş: 1'er oy alırken,

16 üye geçersiz, 352 üye de boş oy kullanmıştır.

44 TBMM Tutanak Dergisi, 22.3. 1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.6, 174,175.

Sonucu değerlendiren Başkan Karakaş, anayasaya göre seçim için gereken üçte iki oyun (423 oy) sağlanmadığını söyleyerek 2.tur oylamaya geçmiştir. 1. Turda aday olan Nurettin Yılmaz adaylıktan çekildiğini açıklamıştır. Yapılan 2. Tur oylamaya 406 üye katılmıştır. Üye sayısı gerekenden az olduğu için ismen tasnif yapılmadan birleşim 18:34 itibarıyla kapanmıştır.⁴⁵

Gazetecilerin görüşlerini yansıtması bakımından Yavuz Donat, "Parlamento koridorlarında Cumhurbaşkanı adayı muamelesi gören iki aday olduğunu söylemiştir: Birincisi Cumhuriyet Senatosu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil, diğeri Meclis Başkanı Cahit Karakaş'tır."⁴⁶

26 Mart 1980 Çarşamba günü saat 15:00 da 8.Birleşim başlamıştır. Bingöl Milletvekili (CHP) Hasan Celalettin Ezman aday olmuştur. Başkan 3. Tur olduğu için artık salt çoğunluğun (318 oy) yeterli olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Bu tarihten itibaren yeter sayıya ulaşarak yapılan turların sonuçları Tablo.1 ve Tablo.2'de verilmiştir. Tabloda bulunmayan turlar çoğunluk olmadığı için oylama veya tasnif yapılmayan toplantılardır. Genellikle aynı gün yapılan ikinci turlarda yeterli katılım sağlanamamıştır.⁴⁸

27 Mart 1980 tarihli 9. Birleşimde CHP Grubu Başkanvekilleri olan Coşkun Karagözoğlu ve Metin Tüzün imzalarıyla, CB seçimi sonuçlanıncaya kadar Cumartesi ve Pazar günleri hariç TBMM Birleşik Toplantısının her gün yapılmasına ilişkin bir önerge vermiştir. Önerge oylanmış ve kabul edilmiştir. Aynı gün Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi (CHP) İbrahim Öztürk aday olurken, Hasan Celalettin Ezman adaylıktan çekilmiştir.⁴⁹

TBMM Birleşik Toplantısının 2 Nisan 1980 tarihli 13.Birleşiminde İbrahim Öztürk söz isteyerek şu konuşmayı yapmıştır: "Sayın Başkan, sekiz tur sürdürdüğüm CB adaylığımı ertelerken, parlamentonun vatansever üyelerinin tarihi ve milli görevlerini her türlü hesabın üzerinde tutarak bir an önce yerine getirmeleri başlıca dileğimdir ve buna inancım tamdır. Çünkü bu büyük görev siyasi partilerin değil parlamenterlerindir. Bu konudaki sorumluluk tek tek her parlamenterin vicdanında ve omuzundadır... Bu düşüncelerle diğer şahsiyetlere imkân vermek ve devletimizin kurucusu Atatürk'ün makamına ve şanına layık bir şahsiyeti seçmek üzere adaylığımı erteliyorum."⁵⁰

3 Nisan 1980 tarihli 14.Birleşimde MSP İstanbul Milletvekili Abdullah Tomba, MSP üyesi Erzurum Senatörü Lütfi Doğan'ı aday göstermiştir.⁵¹ TBMM'de aynı zaman diliminde iki ayrı Lütfi Doğan bulunmaktadır. Başkan

45 TBMM Tutanak Dergisi, 25.3.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.7, 178-181.

46 Yavuz Donat, *Sandıktan İhtilale 1977-1980*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, 485.

47 TBMM Tutanak Dergisi, 26.3.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.8, 184-185.

48 Sayıları yüksek olan çeşitli oylar ve geçersiz oylara dahil edilenler konusunda 2 Nisan 1980 tarihli yazısında Donat şu isimleri saymıştır: "Çaycı Necmi Efendi", "Hanım Cumhurbaşkanı istiyoruz", "Ne içki içeriz ne tütün, adayımız Şükrü Bütün", Oyuncu "Hülya Koçyiğit" ve "Aynur Aydın" vb. Donat, age., s.490.

49 TBMM Tutanak Dergisi, 27.3.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.9, 188-190.

50 TBMM Tutanak Dergisi, 2.4 1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.13, 204.

51 "Lütfi Doğan, *Cumhuriyet Senatosu Albümü*, 1979, 61.

bir karışıklığa meydan vermemek için şu açıklamayı yapmıştır: “Sayın üyeler, Erzurum Senatörü Sayın Lütfi Doğan adaydır. Ancak, aday olmayan Malatya Milletvekili Sayın Lütfi Doğan’a oy vermek isteyenlerin Malatya diye işaret etmelerinin gereğini tekrar duyururum.”⁵²

7 Nisan 1980 tarihinde MSP Grup Başkanvekili Hasan Aksay, CB seçimleri sonuçlanıncaya kadar TBMM’nin her gün devamlı olarak saat 15:00 -24:00 arasında çalışmasına dair bir önerge sunmuştur. Açıklamasında anayasanın, görevdeki cumhurbaşkanının görev süresinin bitiminden 15 gün önce CB seçiminin yapılacağı hükmünün, bu seçimin 15 günde sonuçlanacağı beklentisini yansıttığını söylemiştir. Oysa 15 günün geçtiğini ve henüz tam bir oylamaya bile başlanmadığını belirterek şöyle devam etmiştir: “Efkarı Umumiyenin ve milletvekillerinin sabrı taşmadan, bir takım sakıncalı psikolojik durumların içine girmeden, kendi irademizle meclisin çalışmalarını hızlandırmak, adayların süratle ortaya çıkmasını temin edici yollar izleyerek seçimleri bir an önce yapmakta sayısız faydalar vardır. Bu nedenle MSP Grubu olarak meclislerin Cumartesi ve Pazar günleri de dahil olmak üzere her gün 15:00-24:00 arası çalışmasını teklif ediyoruz.” Önergenin aleyhinde söz alan Eskişehir Milletvekili (AP) Seyfi Öztürk, bu önergenin gerekçelerine katılmadığını belirtmiş ve anayasanın 15 günde seçilecek gibi bir amir hükmü olmadığını, anayasanın tefsire de uygun olmadığını söylemiştir. Kendisinin 4.kez CB Seçim sürecini yaşadığını, meselenin sürekli tur yapmak değil, turları olumlu yönde sonuçlandırmak olduğunu, zaten ilk turlardan sonra mecliste çoğunluğun kalmadığını, parlamenterler arasında gerekli diyalog, fikir birliği, konsensüs oluşmadıkça turlara devam etmenin bir anlam ifade etmeyeceğini sözlerine eklemiştir. İstanbul Milletvekili (CHP) Metin Tüzün önergeye CHP Grubu olarak katıldıklarını belirtmiştir. Sonuç almaya tek bir diyalogun bile yeterli olacağı düşüncesinde oldukları için 15 gün değil 1,5 aydır diyalog çağrılarını yaptıklarını fakat bu çağrılara diyalogdan bahseden parti grubunun bir türlü yanaşmadığını söyleyerek sözlerini şöyle tamamlamıştır: “Nerede, hangi zeminde, hangi seviyede isterseniz CHP hiçbir kompleksi olmadan CB için diyaloga hazırdır. Bu fazla çalışma süresi içinde bu diyalogu sağlamanın yöntemini ve yollarını arayalım.” Ardından oylamaya geçilmiş, oylamanın sonunda önerge kabul edilmiştir.⁵³

8 Nisan 1980 tarihli 17. Birleşimde MHP Grubu, Başkanvekilleri Tokat Milletvekili Faruk Demirtola ile Konya Milletvekili İhsan Kabadayı’nın imzalarıyla, CB Seçimi sonuçlanıncaya kadar haftanın iki gününde Salı ve Perşembe günleri Millet Meclisinin yasama görevini yürütmesine ilişkin bir önerge vermiştir. Faruk Demirtola, önergenin gerekçesini şöyle açıklamıştır: “18 gündür Yüce Meclisimiz vakit geçirmiş bulunuyor ve zaman kaybediyor. Üye sayıları 264 olan AP, 267 olan CHP, seçilme şansı olan adayları hala Yüce

52 TBMM Tutanak Dergisi, 3.4.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.14, 208.

53 TBMM Tutanak Dergisi, 7.4.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.16, 216-218.

Meclisin huzuruna çıkarmadılar. Seçimden sonra Millet Meclisi açılırsa da çoğunluk olmadığı için oturum yapılmadan dağılmaktadır. Seçimler böyle uzayıp gidecekse haftanın 2 gününü yasama faaliyetine ayırmamız gerek çünkü milletimiz birçok kanun çıkmasını beklemektedir.” Önergenin aleyhinde söz alan Metin Tüzün, aynı CB seçimi gibi meclis çalışmalarının da tüm siyasi partilerin ve özellikle de iktidar partisinin sorumluluğu ile çözüleceği kanısında olduklarını aktarmıştır. Aday konusunda ise MHP ile MSP’nin AP’li bir adaya oy vereceklerini bildirdiklerini, bu durumda iki siyasi partinin desteğini almış bir partinin CHP’ye aday çıkar deme hakkının olmadığını düşündüğünü belirtmiş, CHP olarak her zaman diyaloga açık olduklarını yinelemiştir. Aleyhte söz alan İstanbul Milletvekili (CHP) Orhan Birgit an itibarıyla salonda iki grubun genel başkanı (Bülent Ecevit- CHP ve Necmettin Erbakan- MSP) olmasına karşın AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in bulunmadıklarına dikkat çekmiş, uzaktan takiple ya da kulis çalışmasıyla sonuca ulaşamayacağını belirtmiştir. Ardından oylamaya geçilmiş, oylamanın sonucunda önerge reddedilmiştir.⁵⁴

6 Nisan 1980 tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk’ün görev süresi resmen sona ermiş, “tabii senatör” olarak Cumhuriyet Senatosu üyeliğine atanmıştır.⁵⁵ 8 Nisan 1980 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosu Toplantısı gündeminde Tabii Üye Sn. Fahri S. Korutürk’ün ant içmesi yer almıştır.⁵⁶ T.C. Anayasasının 100.maddesinde yer alan “ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde, yenisi seçilinceye kadar, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder.”⁵⁷ hükmüne göre Korutürk’ün yerine Cumhuriyet Senatosu Başkanı olan İhsan Sabri Çağlayangil’in vekaleten başlayacağı bildirilmiştir.⁵⁸ Korutürk, 7 Nisan 1980 tarihinde yayınladığı veda mesajında, “Bugün artık gerçek ve gerekli çözüm, siyasal kadrolarımızın içinde bulunulan ve yaşadığımız olaylara hep iktidarda ya da muhalefette kalacakmışçasına ayrı ayrı değil, bir arada bir teşhis koymaya çalışmaları, bunun için fedakarlıkta bulunabilmeleri, kendi dünya görüşlerinden, siyasal, sosyal ve ekonomik anlayışlarından mutlaka taviz verme anlamına gelmeyecek olan bir birleşme noktasını müştereken bularak devlet ve rejime birlikte sahip çıkmaları ile mümkün olacaktır.” demiştir.⁵⁹

54 TBMM Tutanak Dergisi, 8.4.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.17, 222, 225.

55 1961 Anayasasına göre yasama yetkisi TBMM’ye aittir. TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’ndan oluşur. Senato içinde üç çeşit üyelik mevcuttur. 1- Halk tarafından 6 yıl süre için seçilen 150 Senatör. 2- CB tarafından 6 yıl süre için seçilen 15 Senatör. 3- Ömür boyu görev yapan tabii senatörler. Üçüncü gruba dahil olanlar; 1- 13.12.1960 tarihli kanunda adları belirlenen MBK başkan ve üyeleri. 2- Görev süreleri biten Cumhurbaşkanlarıdır. Senatör seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim görmüş olma şartları vardır. Kemal Gözler, “1961 Anayasası”, <https://www.anayasa.gen.tr/1961anayasasi.htm>, (Erişim 25.08.2021).

56 Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 08.04.1980, Cilt.47, Toplantı.19, 51.Birleşim; “Korutürk Görevinden Ayrıldı”, *Milliyet Gazetesi*, 07.04.1980, s.1.

57 “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, *T.C Resmî Gazete*, 20 Temmuz 1961, S:10859.

58 “Çağlayangil, CB Vekilliği görevine bu sabah başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 07.04.80, 1.

59 Özdemir, a.g.e., s.171.

10 Nisan 1980 tarihli 19. Birleşimde Adalet Partisi (AP) tarafından, Millet Meclisi Grup Başkanvekili Gıyasettin Karaca imzasıyla CB seçimi için İstanbul Milletvekili (AP) Dr. Sadettin Bilgiç aday gösterilmiştir.⁶⁰ Daha önce Metin Tüzün'ün de belirttiği gibi MSP ve MHP Grupları AP adayını destekleyeceklerini açıkladıkları için, MSP adayı Lütfi Doğan, oyları bölmek ve hızla sonuca ulaşılmasını sağlamaya yardımcı olmak için adaylıktan çekildiğini bildirmiştir.⁶¹

14 Nisan'da CHP Grubunda gizli oyla bir eğilim yoklaması yapılmıştır. Adaylar Sırrı Atalay, Kemal Kayacan ve Muhsin Batur'dur. Toplantıyı değerlendiren Ecevit, Batur'u arayarak "grubun eğilimi belli oldu, aday sizsiniz, başarılar dilerim" demiştir.⁶² Ardından yapılan 15 Nisan 1980 tarihli 24. Birleşimde CHP, Millet Meclisi Grup Başkanvekilleri Metin Tüzün, Coşkun Karagözoğlu ile Cumhuriyet Senatosu üyeleri Erdoğan Bakkalbaşı ve Orhan Vural'ın imzalarıyla Cumhuriyet Senatosu Üyesi Emekli Orgeneral Muhsin Batur'u CB adayı olarak göstermiştir.⁶³ Batur'un meclise girmeden önceki son görevi Hava Kuvvetleri Komutanlığı'dır. Emekli olduktan sonra Cumhuriyet Senatosuna Cumhurbaşkanı tarafından (CHP) seçilmiştir. Kendisi resmi olarak yeni aday gösterilse de aslında fiilen seçimin başından beri adaydır. (Grafik.3 ve 4)

Aşağıdaki tablo ve grafikler 26.03.1980 ile 17.04.1980 tarihleri arasında yapılan seçimlerin tutanaklara yansayan sayısal sonuçlarını içermektedir.

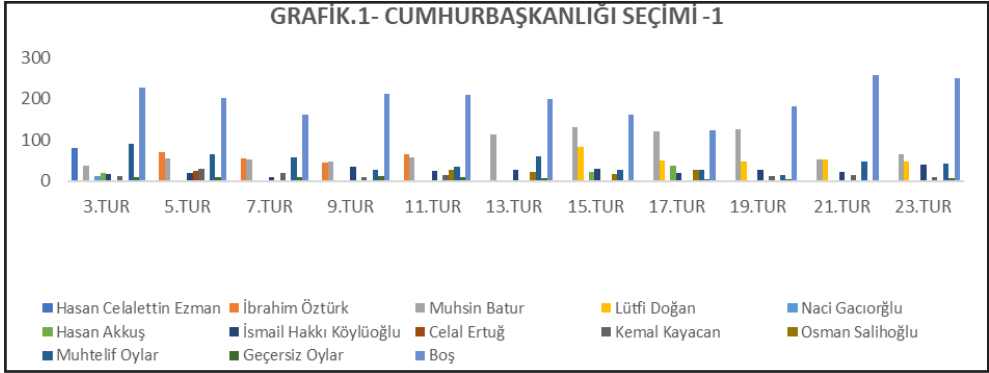
ADAY	3.TUR 26.03.80	5.TUR 27.03.80	7.TUR 28.03.80	9.TUR 31.03.80	11.TUR 01.04.80	13.TUR 02.04.80	15.TUR 03.04.80	17.TUR 04.04..80	19.TUR 07.04..80	21.TUR 08.04..80	23.TUR 09.04..80
Hasan Celalettin Ezman	81										
İbrahim Öztürk		71	55	45	65						
Muhsin Batur	38	55	52	48	56	114	131	121	125	53	64
Lütfi Doğan							83	49	46	51	46
Naci Gacıoğlu	11										
Hasan Akkuş	19						23	37			
İsmail Hakkı Köylüoğlu	16	18	10	34	24	26	30	20	28	22	40
Celal Ertuğ		24									
Kemal Kayacan	11	29	18	10	13				11	15	10
Osman Salihioğlu					26	21	16	27			
Muhtelif Oylar	91	66	57	26	34	60	28	27	15	46	42
Geçersiz Oylar	9	9	8	11	9	7		3	3		7
Boş	228	202	162	211	209	200	161	124	181	258	249
TOPLAM	504	474	362	385	436	428	472	408	409	445	458

60 Donat, 4 Mart'ta Bilgiç'le olan konuşmasında, "CB seçim sürecinin uzamaması gerekir, Türkiye'nin şartları turların uzamasına müsait değildir" şeklinde görüşler üzerinde ne düşündüğünü sormuştur. Bilgiç, bu söylentilere itibar edilmemesi gerektiğini, çok az üyeli Anayasa Mahkemesinin bile başkanını ancak 139 turda seçtiğini söylemiştir. "Turun uzamasından kimse başka anlam çıkarmasın" diye devam etmiştir. Donat, *age.*, s.475.

61 *TBMM Tutanak Dergisi*, 10.4.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.119, 234.

62 Batur, *a.g.e.*, s.509.

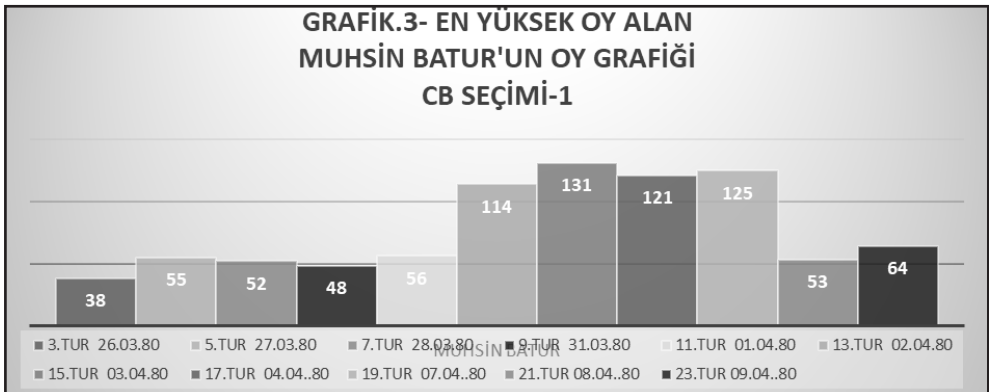
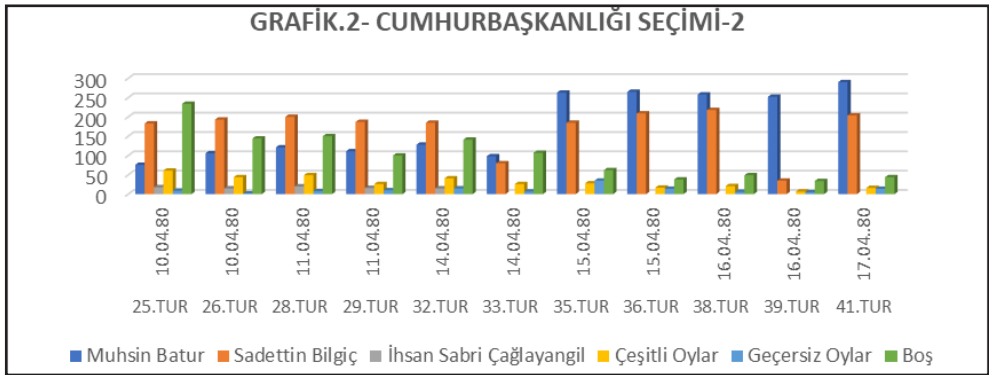
63 *TBMM Tutanak Dergisi*, 15.4.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.24, 255.

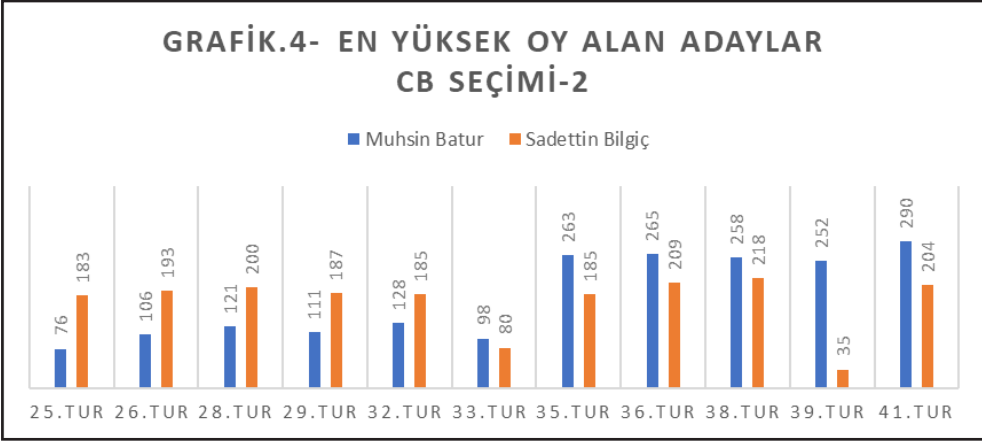
TABLO.2- CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ-2 (10.04- 17.04.1980)

ADAY	25.TUR 10.04.80	26.TUR 10.04.80	28.TUR 11.04.80	29.TUR 11.04.80	32.TUR 14.04.80	33.TUR 14.04.80	35.TUR 15.04.80	36.TUR 15.04.80	38.TUR 16.04..80	39.TUR 16.04..80	41.TUR 17.04..80
Muhsin Batur	76	106	121	111	128	98	263	265	258	252	290
Sadettin Bilgiç	183	193	200	187	185	80	185	209	218	35	204
İhsan Sabri Çağlayangil	18	15	20	16	15						
Çeşitli Oylar	61	44	49	26	41	26	28	17	21	7	16
Geçersiz Oylar	9	2	8	10	15	7	35	14	6	5	14
Boş	234	144	150	100	141	107	62	38	49	34	44
TOPLAM	581	504	548	450	525	318	573	543	552	333	568

Not: 32.Tur oylamada Kemal Kayacan 12 oy almış, çalışmamızda bu Çeşitli Oylar bölümüne eklenmiştir.

Not: Tutanaklarda Muhtelif Oylar kavramı kullanılırken daha sonra Çeşitli Oylar haline dönüşmüştür.

Tablo ve grafiklerde mecliste yeterli çoğunluk sağlandığında yapılan oylamaların sonuçları yer almıştır. Tabloda bulunmayan turlar çoğunluk olmadığı için oylama veya tasnif yapılmayan toplantılardır. Genellikle aynı gün yapılan ikinci turlarda yeterli katılım sağlanamamıştır.

AP'nin 10 Nisan'da Dr. Sadettin Bilgiç'i aday göstermesi, 15 Nisan'da CHP'nin E.Org. Muhsin Batur'un adaylığını açıklaması ile CB Seçimi, iki büyük partinin ve koalisyonun yarışma alanı haline gelmiştir. Fakat ilk 20 Birleşimde iki aday da CB seçilmeleri için gereken oy çoğunluğunu sağlayamamışlardır.

2.b. Sonraki Birleşimler

17 Mart- 7 Mayıs tarihleri arasında gerçekleştirilebilen toplantılarda CB seçim sonuçları yaklaşık aynı oranlarda devam etmiştir. Bu nedenle tablo ve grafiklerde yer almamıştır.

15 Mayıs 1980 tarihli birleşimde Batur, CB adaylığından çekilmiştir.⁶⁴ Yine de çoğunluk bulunup yapılan seçim turlarında oy almaya devam etmiştir. 2 Haziran'da Ecevit, CHP'nin üç eski adayı ile görüşmüştür. Görüşmeden sonra Lütfi Doğan, Batur'un yeniden tek aday olacağını açıklamıştır.⁶⁵ Sonuçta CHP Grubu, 3 Haziran 1980 tarihli 56. Birleşimde tekrar Muhsin Batur'u aday göstermiştir. AP cephesinde ise durum şöyledir: 2 Haziran 1980 tarihli 55.Birleşimde AP Grubu, CB seçimini anayasa değişikliği ile millete götürme teklifini meclise sunmuştur. Aday olan Bilgiç, bu karara katıldığı için CB adaylığından çekildiğini bildirmiştir.⁶⁶ Gazeteci Yavuz Donat'a göre kulislere

64 TBMM Tutanak Dergisi, 15.5.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.46, 414.

65 Malatya Milletvekili (CHP) Lütfi Doğan, İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi olan, Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış, 1977 seçimlerinden sonra milletvekili ve kurulan hükümette bakanlık yapmıştır. <https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=4491>, (Erişim 10.09.2021).

66 TBMM Tutanak Dergisi, 2.6.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.55, 444.

anayasa değişikliği ile başkanlık sistemine gidilebileceği ve Demirel'in başkan seçileceği konuşulmuştur. Fakat anayasa değişikliği konusunun uzun zaman meselesi olması nedeniyle 3 Haziran tarihli 56. Birleşimde AP Grubu, emekli orgeneral eski Kara Kuvvetleri Komutanı Faik Türün'ü aday göstermiştir.⁶⁷ Türün, 12 Mart Muhtırası sırasında 1.Ordu Komutanı ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanıdır.⁶⁸ Adaylığı konusunda çeşitli yorumlar vardır. Gazeteci Donat, Türün'ün şu sözlerini aktarmıştır: "AP adaysız olamaz. Seçilemeyeceğimi bile bile CB adayı oluyorum. Çünkü AP'ye bir fedai gerek. Bu fedai benim. Tek bir oy bile almasam, bu benim için şereftir."⁶⁹ Türün'ün adaylığı, senatörlük süresinin bitimine yaklaşıırken yeniden CHP'den resmen aday gösterilen Batur'un oylarının yükselişe geçtiği zamana karşılık gelmektedir.

4 Haziran'daki 57. Birleşimde İstanbul Milletvekili (CHP) Muammer Aksoy, milletvekillerine bir bildiri, kendi deyimiyle mektup dağıtmıştır.⁷⁰ Batur anlarında, Aksoy'un bu mektubunda AP'nin Türün'ün seçilemeyeceğini bildiğini fakat Batur'un oylarını engellemek için, askerlere yönelik bir adım olarak aday gösterdiğini söylemiştir. Ayrıca Batur'a verilecek oyun artık Batur'a değil, demokratik rejimin yaşaması ve terörün sona erdirilmesi için verilen oy haline gelmiştir dediğini sözlerine eklemiştir.⁷¹

Evren'in bu duruma yorumu şöyle olmuştur: "Çok gariptir, idareyi sivilleştirmek istediklerini söyleyen ve askerlerin politikaya karışmasından rahatsızlık duyan ve hatta onaylamayan, 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerini eleştiren iki büyük partinin liderleri yine CB adayı olarak iki emekli orgenerali göstermişlerdir."⁷² CB seçiminin sonuçlanmasına en çok yaklaşan tarih 5 Haziran 1980 olmuştur. Batur'un oyları seçim başladığından beri alınan en yüksek değer olan 303 sayısına ulaşmıştır. Fakat CB seçilme sınırı 313 oydur. 10 oy eksikle yine Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Aynı oylamada boş oylar 31'dir.⁷³

7 Haziran 1980 tarihinde Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresinin bitmesi nedeniyle Batur, 6 Haziran'da CB adaylığından çekilmiştir.⁷⁴ Batur'un çekilmesinden sonra Türün'ün oyları artmamıştır. Gazeteci Yavuz Donat, AP yetkililerinden birine CB seçimi ne olacak diye sorduğunda, Bilgi ve kontrolü

67 TBMM Tutanak Dergisi, 3.6.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.56, 448-449; Donat, a.g.e., s.472.

68 71 Muhtırası ekseninde Batur ve Türün arasındaki ilişkiler için bkz. Turhan, *Bomba Davası*.

69 Donat, a.g.e., s.487.

70 TBMM Tutanak Dergisi, 4.6.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.57, 456; Muammer Aksoy, Zürih'te hukuk doktorası yapmış, 27 Mayıs 1960'ın ardından Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde Anayasa Hukuku Prof. olmuş, 61 Anayasasını hazırlayan komisyonda yer almıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası sonrası tutuklanmış ve aklanmıştır. 1977 yılında CHP İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. 1981'de Ankara Barosu başkanlığına seçilmiştir. Atatürkçü Düşünce Derneği'nin kurucularındandır. 31 Ocak 1990 tarihinde Ankara Bahçelievler'deki evinin önünde kurşunlanarak öldürülmüştür. Muammer Aksoy, <https://hukukbook.com/muammer-aksoy/>, (Erişim 08.09.2021).

71 Batur, a.g.e., 542-543; TBMM Tutanak Dergisi, 04.06.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.57, 456.

72 Evren, a.g.e., s.444.

73 TBMM Tutanak Dergisi, 5.6.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.58, 461.

74 TBMM Tutanak Dergisi, 6.6.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.59, 472.

altındaki ekibin AP'nin çıkaracağı başka bir adaya oy vermeyeceklerini söylemiştir. Böylece seçim AP açısından kilitlenmiştir. Aynı soruya CHP'li bir yetkiliden aldığı cevap ise "hiçbir aday Batur kadar oy alamaz" olmuştur. Ecevit'in Batur'u açıkça desteklemediğini, çünkü kendi yerine hazırlandığını düşündüğünü ve bunu ifade ettiğini söylemiştir. Bu nedenle Batur'a yeterli oy çıkmadığını, Batur'a oy veren kesimin de başka bir CHP'li adaya oy vermeyeceğini eklemiştir.⁷⁵ Nitekim önce Bilgiç, ardından Batur'un ayrılmasıyla toplantılara katılım iyice düşmüş, sadece 11 Haziran, 12 Haziran, 3 Temmuz ve 21 Ağustos tarihlerinde CB seçimi yapılabilmıştır. Sayısal olarak bakıldığında Batur'un en yüksek oyu aldığı oturumda katılım 573 milletvekili iken belirtilen oylamalarda sırayla 354, 337, 393 ve 410 olmuştur. Boş oylar da giderek artarak 100'ü geçmiştir. Anlaşılabileceği gibi artık yeni bir CB seçilme olasılığı çok uzaktır. Sokaklar kan gölüne dönmüşken, milletvekillerinin çıkar çatışmaları siyasi krizi tırmadığı, çözüm ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

21 Ağustos 1980 tarihli 109.Birleşimde CHP Grubu CB adaylığı için, Metin Tüzün, Coşkun Karagözoğlu, Erdoğan Bakkalbaşı, Orhan Vural imzalarıyla Ankara Milletvekili (CHP) Kemal Kayacan'ı önermiştir.⁷⁶ Emekli Oramiral Kayacan, 1974 yılında Türkiye'nin düzenlediği Kıbrıs Barış Harekâtını yönetmiş olan Deniz Kuvvetleri Komutanıdır.⁷⁷ Almış olduğu oy 211'dir. Daha sonra yeterli çoğunluk sağlanamadığı için CB seçimine devam edilememiştir.

11 Eylül 1980 tarihine gelindiğinde, 124. Birleşimde yapılan yoklama sonrasında Genel Kurulda çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından Başkan Karakaş "12 Eylül 1980 Cuma günü saat 15:00 da toplanmak üzere birleşime saat 15:07'de son verilmiştir." diyerek toplantıyı kapatmıştır. Ertesi gün yani 12 Eylül 1980 tarihinde ise toplantı gerçekleşmemiş çünkü TSK'da emir komuta zinciri içinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında yapılan askeri darbe ile Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasiye son verilmiş, askeri bir yönetim başa geçmiştir.

Bu süre içindeki (07.05.1980- 03.07.1980 tarihleri arasında) CB seçim sonuçları Tablo 3-5 ve Grafik 5-7'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

75 Batur, a.g.e., 531; Donat da Ecevit'in adayının Batur olmadığını söylemektedir. "Ona kalsa Kars Milletvekili Kemal Güven'i aday gösterirdi." Ayrıca MSP'nin Batur'a oy verirken CHP'nden Cahit Karakaş ve diğer 15-16 kişinin Batur'a oy vermediğini söylemiştir. Donat, a.g.e., s.486,490.

76 TBMM Tutanak Dergisi, 21.8.1980, Cilt.1, Toplantı.19, Birleşim.109, 698.

77 Kayacan, 1970'de oramiral, 1972 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanı, Yüksek Askeri Şura üyesidir. "Kemal Kayacan", <https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=4364>, (Erişim 24.08.2021); 1974 yılında emekli olmuştur. 1977 yılında Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP'den Ankara milletvekili seçilmiştir. 1980 darbesinden sonra çekilmiş, İstanbul'a yerleşmiştir. 29 Temmuz 1992 tarihinde katledilmiştir. Olayı telefonla Dev-Sol üstlenmiş, zanlılar yakalanarak cezalandırılmıştır. Fakat kızı bu cinayetin çözülmediğini, babasının çok derin sirlere vakıf olduğunu, sosyal demokrat olduğunu, cinayetin failinin farklı noktalarda aranması gerektiğini söylemiştir. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/babam-cok-derin-sirlari-biliyordu-6008754>, Erişim 24.08.2021; <https://aydinlik.com.tr/haber/eski-deniz-kuvvetleri-komutani-kemal-kayacan-in-kizi-aydinlik-a-konustu-18-yil-sonra-neden-olduruldu-214624-1#1>, (Erişim 24.08.2021).

Tablo.3- Cumhurbaşkanlığı Seçimi-3 (07.05.1980-28.05.1980)

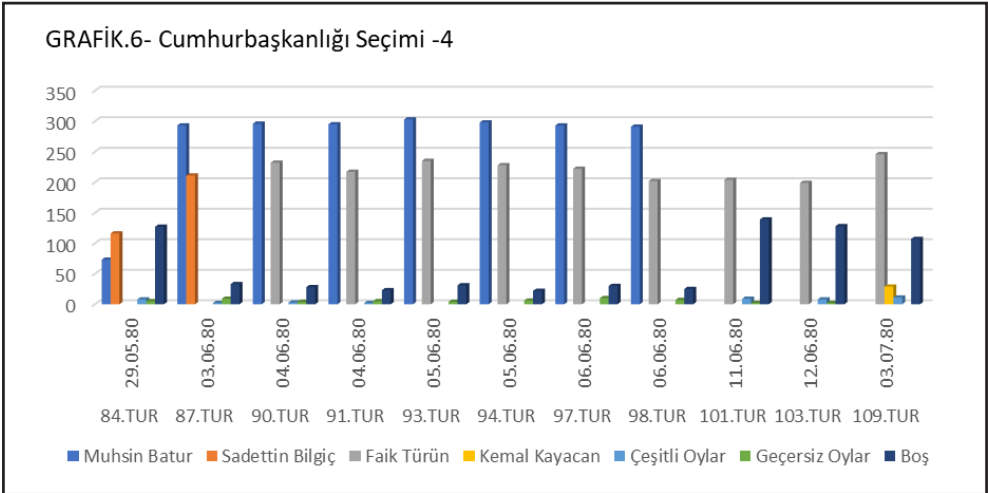
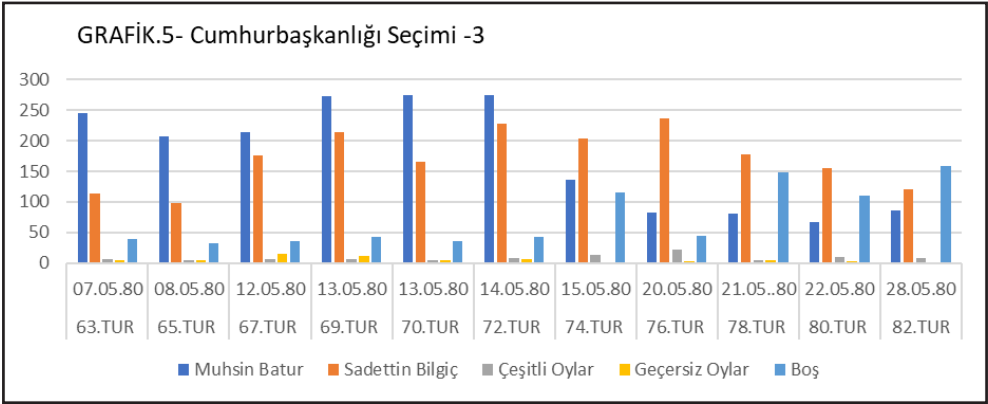
ADAY	63. Tur	65. Tur	67. Tur	69. Tur	70. Tur	72. Tur	74. Tur	76. Tur	78. Tur	80. Tur	82. Tur
Tarih	07.05	08.05	12.05	13.05	13.05	14.05	15.05	20.05	21.05	22.05	28.05
Muhsin Batur	245	207	214	273	274	275	136	82	81	67	86
Sadettin Bilgiç	113	99	176	214	165	228	203	237	177	155	120
Çeşitli Oylar	7	4	7	6	4	9	13	22	5	10	9
Geçersiz Oylar	5	4	15	11	5	6	2	3	4	3	
Boş	40	33	36	42	36	42	115	45	149	110	158
Toplam	410	347	448	546	484	560	469	389	416	345	373

Tablo.4- Cumhurbaşkanlığı Seçimi-4 (29.05.1980-03.07.1980)

ADAY	84. Tur	87. Tur	90. Tur	91. Tur	93. Tur	94. Tur	97. Tur	98. Tur	101. Tur	103. Tur	109. Tur
	29.05	03.06	04.06	04.06	05.06	05.06	06.06	06.06	11.06	12.06	03.07
Muhsin Batur	73		296		295	303	298	293	291		
Sadettin Bilgiç	116	211									
Faik Türün			232	217	235	228	222	202	204	199	246
Kemal Kayacan											29
Çeşitli Oylar	8	2	3	2					9	8	11
Geçersiz Oylar	5	9	4	5	4	6	10	7	2	2	
Boş	127	33	28	23	31	22	30	25	139	128	107
Toplam	329	548	563	542	573	554	555	525	354	337	393

Tablo.5- Cumhurbaşkanlığı Seçimi-5 (21.08.1980)

ADAY	114.TUR 21.08
Kemal Kayacan	211
Faik Türün	167
Geçersiz Oylar	5
Boş	27
TOPLAM	410

Sonuç

12 Eylül'e giden süreçte, Türkiye'deki teröre ek olarak yaşanan siyasi kriz, cumhurbaşkanı seçilememesi ve meclisin kilitlenmesi ile Türkiye'de darbe ortamının bir anlamda hazırlandığı söylenebilmektedir.

TBMM Birleşik Toplantısına katılan parlamenterler oylarını sonuç getirici biçimde kullanmamışlardır. Sonuca en yaklaşılacak birleşim 5 Haziran 1980 tarihinde yapılmıştır. Resmen aday gösterilmediği halde seçimin başından beri oy alan Emekli Org. Muhsin Batur, o tarihe kadar en yüksek oy olan 303 sayısına ulaşarak cumhurbaşkanı seçilme sınırına çok yaklaşmış, fakat yine seçilememiştir. Bu toplantının bir dönüm noktası olduğu söylenebilir çünkü mevcut durum içinde artık seçimlerden sonuç alınamayacağı belli olmuştur. Nitekim milletvekillerinin oylamalara katılım oranı giderek düşmüş, birçok oturumda yeterli sayı olmadığından seçim yapılamamıştır. Yapıldığında ise sonuç alıcı olmamış, boş oylar da giderek artarak 100'ü geçmiştir.

Adalet Partisi üyeleri, Senato Başkanı olan İhsan Sabri Çağlayangil'in Cumhurbaşkanlığına vekalet etmesinden memnundur. Fakat halk hayal kırıklığı ve endişe içindedir. Sokak eylemleri artarak sürmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Meclisi'nden ilk olarak beklenen, sorunlara çözüm yolunda önemli bir adım olacağı ümit edilen Cumhurbaşkanı'nın seçilmesini sağlamalarıdır. Fakat olmamış, sıkıyönetimin de uygulandığı bir ortamda ülkenin cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu sonuç son derece stratejik bir coğrafyada yer alan ülkenin güvenlik zafiyetine ve her türlü tehdide açık hale gelmesine neden olmuştur. Sokaklar kan gölüne dönmüşken, milletvekillerinin çıkar çatışmaları siyasi krizi tırmandırmıştır. Uzlaşmadan giderek uzaklaşmak, çözüm ihtimalini de ortadan kaldırmıştır.

Okumalardan da anlaşıldığı üzere CB seçimi konusunda birçok kişinin gizli ajandası vardır. Seçim süreci sonuçsuz devam ettikçe bunlar kulislerde dile getirilmiştir. Başlıcaları şunlardır:

CHP'den oy vermeyen yaklaşık 15 kişi ikna edilirse CHP+MSP oyları ile Muhsin Batur Cumhurbaşkanı olur.

Başkanlık sistemi getirilirse Demirel başkan olur.

Seçimler tıkanırsa Fahri Korutürk'ün görev süresi uzatılır.

Sonuç alınamazsa İhsan Sabri Çağlayangil'in vekaleti asil hale getirilebilir.

Partiler bir araya gelip Cahit Karakaş'a görev verebilirler.

Evren'den destek isteyen Kemal Kayacan üzerinde karara varılabilir.

Partiler anlaşıp başka bir isim üzerinde uzlaşabilirler.

Bilgiç'in Yavuz Donat'a söylediği gibi Meclis, kendi içinden Cumhurbaşkanı seçme yeterliğine sahiptir. Fakat gizli ajandası olan sadece siyasiler değildir. Uygulanan sıkıyönetimin de verdiği güçle askerinin daha çok siyasete girdiği görülmektedir. Bunun uç noktası Aralık'ta Evren tarafından Cumhurbaşkanı ulaştırılan TSK'nın uyarı mektubu olmuştur. Mektup askeri bir müdahale anlamına gelmese de demokrasiye bir darbe niteliği taşımaktadır. Asker sıkıyönetimi de yeterli bulmamakta, olağanüstü hâl yasası ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri yasası istemektedir. Ecevit başkanlığındaki CHP buna karşıdır. Evren'in sıcak baktığı Başkanlık sistemine de karşıdır. Evren, meclislerin üyelerine "askere ters düşmeyecek biri üzerinde anlaşıp Cumhurbaşkanı seçin" demektedir. Fakat özellikle Başbakan Demirel uzlaşma fikrine uzaktır.

11 Eylül 1980 tarihinde yapılan 124. Birleşimde Başkan Karakaş, "Yapılan yoklama sonucunda genel kurulda çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından 12 Eylül 1980 Cuma günü saat 15:00 de toplanılmak üzere birleşime saat 15:07'de son verildi" şeklindeki son kapanış konuşmasını yapmıştır. Fakat o gece yoğun bir görüşme trafiği yaşanmıştır. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları arasında yapılan toplantıda dünyadaki ve Türkiye'deki son gelişmeler değerlendirilmiş, askeri müdahaleye karşı yabancı ülkelerin ve uluslararası kuruluşların olası tepkileri tartışılmıştır. Sonuçta bu konuda ciddi bir sorun olmayacağına karar verilmiş ve sabaha karşı harekât, planlandığı gibi başlatılmıştır.⁷⁸

Türkiye'de tartışarak uzlaşma kültürünün yetersiz olması, siyasi alanda demokrasiye yeterince uyum sağlanamamasına yol açmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yönetim sisteminden miras kalan, ordunun "devleti korumak" konusundaki yorumu ise ince bir çizgi üzerindeki demokrasi için tehdit oluşturmaktadır. 1980 darbesine giden yolun taşları bu şekilde döşenmiştir.

78 Necip Torumtay, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.77-78.

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Albümü

TBMM Tutanak Dergisi

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

TBMM Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Resmî Gazete

II. Süreli Yayınlar

Milliyet

Cumhuriyet

Aydınlık

III. Kitaplar

1961 Anayasası ile Eski Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1976.

AFYONCU, Erhan, ÖNAL, Ahmet ve DEMİR, Uğur, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyenlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995.

AKŞİN, Sina, *31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

AKTAR, Cengiz, *Türkiye'nin Batılılaştırılması*, Çev. Temel Keşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Demokrasi Dur 12 Eylül 1980*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

- ARSEL, İlhan, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, İstanbul, 1994.
- ATAY, Ağâh Sabri, *Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998.
- KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İstanbul, İletişim, 1995.
- BATUR, Muhsin, *Anılar ve Görüşler, Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, 1985.
- BAYRAMOĞLU, Ali, “Asker ve Siyaset”, *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye’de Ordu*, Haz. Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- BELGE, Murat, *Militarist Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÇELEBİ, Onur, *Altıncı Cumhurbaşkanının Seçimi Meselesi*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2022.
- DONAT, Yavuz, *Sandıktan İhtilale 1977-1980*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- DUMAN, Selçuk, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.
- EVREN, Kenan, *Kenan Evren’in Anıları 1*, Milliyet Yayınları, 4.Baskı, 1990.
- HALE, William, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.
- HEPER, Metin, *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Çev. Nalan Soyarık, Doğu Batı, Ankara, 2006.
- İPEKÇİ, Abdi- COŞAR, Ömer Sami, *İhtilalin İç Yüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- KARAVELİ, Orhan, *Görgü Tanığı*, Pergamon Yayını, İstanbul, 2001.
- KARPAT, H. Kemal, *Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- KİLİ, Suna, *27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.
- LANDAU, Jacop M., *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi*, Çev. M. Alakuş, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.
- LİJPHART, Arend, *Çağdaş Demokrasiler*, Çev., Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- LİNZ, Juan J., *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev., Ergun Özbudun, Liberte Yayınları, Ankara, 2008.

- MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- MARTİN, Maryvonne L., "National Security and Democracy: The Dilemma from a Meydan Gazetecilik, *Meydan Larousse*, cilt. 3, İstanbul, 1987.
- ÖKE, Mim Kemal, *Din Ordu Gerilimi: Küresel Toplumda Dışlanan Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZDAĞ, Ümit, *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu -Siyaset İlişkileri*, Gündoğan, Ankara, 1991.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *Fahri S. Korutürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.
- ÖZDEMİR; Hikmet, *Rejim ve Asker*, Afa, İstanbul, 1989.
- ÖZTÜRK, Metin, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.
- SENCER, Muzaffer, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- SEZER, Selim, "Meclis-i Mebusan-ı Kapattıran Muhtıra: Halaskar Zabitan Bildirisi, Haz. Alkan, Mehmet Ö., *Osmanlı'dan Günümüze Darbeler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2017.
- TORUMTAY, Necip, *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- TOURAİNE, Alain, *Demokrasi Nedir?*, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- TURHAN, Talat, *Bomba Davası Savunma 1*, Basaş Ofset, İstanbul, 1986.
- TUŞALP, Erbil, *Eylül İmparatorluğu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.
- ÜNSALDI, Levent, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Çev. Orçun Türkay, Kitap, İstanbul, 2008.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *Türkiye'de Üç Devir*, 1.Cilt, Evren Ofset, Ankara, 1972.
- YENİÇERİ, Özcan, *Genç Osman'dan Menderes'e Darbe ve Demokrasi*, Kripto Yayınları, Ankara, 2015.
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin S. Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

IV. Makaleler

- AKINCI, Abdulvahap, Türkiye’de Askeri Vesayetın Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt.8, Sayı.1, Yıl, 2013, s.93-123.
- ALTINAY, Ayşegül ve BORA, Tanıl, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- CİZRE, Ümit, “Egemen İdeoloji ve TSK: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz”, *Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye’de Ordu*, Haz. Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- DUMAN, Mehmet Zeki, “Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri” *İnsan & İnsan Bilim, Kültür, Sanat ve Düşünce Dergisi*, Yıl.6, Sayı.20, İstanbul.
- LAÇİNER, Ömer, “Türk Militarizmi-I-II”. Der., Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel, *Bir Zümre Bir Parti: Türkiye’de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006.
- SAKALLIOĞLU, Ümit C., “Ordu ve Siyaset”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 14, İletişim yayınları, İstanbul, 1995.

V. İnternet Kaynakları

- AKAY, Hale, “Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme” https://www.hyd.org.tr/attachments/article/123/asker_sivil_hale_akay.pdf (Erişim 29.01.2017).
- GÖZLER, Kemal, 1961 Anayasası, <https://www.anayasa.gen.tr/1961anayasasi.htm>, (Erişim. 25.08.2021).
- “Dr. Lütfi Doğan”, <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/35>, (Erişim. 20.08.2021).
- Malatya Milletvekili Lütfi Doğan, <https://tbmm.chp.org.tr/milletvekiliDetay.aspx?ID=4491>, (Erişim. 20.08.2021).
- “Muammer Aksoy”, <https://hukukbook.com/muammer-aksoy/>, (Erişim. 25.08.2021).
- TSK İç Hizmet Kanunu, mad.35 (değişik 13/7/2013-6496/18 mad.) <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turk-silahli-kuvvetleri-ic-hizmet-kanunu-211>.

Extended Abstract

The Turkish National Movement, which started after the Ottoman Empire lost the First World War and signed the Armistice of Mudros, resulted in the establishment of the Republic of Türkiye. For this reason, the effectiveness of the military structure is seen in the establishment of the Republic of Türkiye and its continuation.

Türkiye, which did not take an active part in the World War II, wanted to take part in the Western Bloc, which was the winning side at the end of the war. But the condition of the Western alliance is the transition to multi-party democracy in the country as soon as possible. İsmet İnönü, The President of the Republic of Türkiye, made important changes in the political and military structure. In 1944, the autonomy of the General Staff was abolished and it was made responsible to the Prime Minister. The first multiparty election was held in 1946. The transition from the one-party system to pluralist democracy was not as a result of the demands of the people, as in Europe, but by the force of global conditions. The internal dynamics did not change much. While there was institutionalization in the Turkish Armed Forces, this institutionalization could not be achieved in the political structure.

In times of crisis of the Republic of Turkey, especially after the Second World War, when the politics were thought to be blocked, the Turkish Armed Forces intervened and redesigned the administration of the country. It did this with military coups, as it did on May 27, 1960, March 12, 1971 and September 12, 1980. However, a permanent order could not be achieved and the problems continued.

The military coup of September 12, 1980, which constitutes the main subject of our study, is a turning point in Turkish history. After the coup, political life, economic system, social and even cultural structure changed. There are many reasons that prepare the blow that leads to such a fracture. In our article, we discussed the presidential election process, which is one of the reasons. Election is actually a tool that triggers the coup rather than causing it. The President of the Republic of Türkiye could not be elected for 6 months.

The personal and ideological differences between the administration and the people have become a threat to the integrity of the country. The country has entered an atmosphere of intense terror. The end of the term of office of the President Fahri Korutürk started another troubled process. Economic and social problems, increasing street events, rising terror could not be adequately evaluated in the parliament. The immediate election of the President will positively affect both the attitude of the outside world and the polarization among the people. However, the election process was not well managed by the legislative body of the Republic of Türkiye. After the memorandum given to the government on March 12, although the Turkish Armed Forces remained in the background, martial law was declared at the request of the government, which was helpless in the face of increasing terrorist incidents. Elections are held under martial law. Still, the problems continue to increase. Politicians, soldiers and of course foreign countries have different ideas about Türkiye's future. Prime Minister Süleyman Demirel is pleased with İhsan Sabri Çağlayangil, who is serving as the Presidency. In the absence of Çağlayangil, he finds it appropriate to hold a new general election or switch to the presidential system. Two conservative parties in the Turkish political scene announced that they will vote for Demirel's candidate. However, a majority cannot be achieved at the meetings to be voted. Opposition party leader Bülent Ecevit, on the other hand, did not act very willingly and nominated former Air Force Commander Muhsin Batur, who was thought to receive high votes. While the opposition parties were trying to complete the election as soon as possible, a sufficient majority could not be achieved in the parliament where the election would take place. Invalid and blank votes were used when the majority was achieved.

Due to escalating events and the failure of the election, the Turkish Armed Forces wants more power. An interesting fact is that the presidential candidates with the highest votes are former commanders. The establishment of the Presidential System and the State Security Courts is being discussed in the Grand National Assembly. The presidential election process, which should have been a priority, has been locked down.

This article has been prepared by examining the minutes of the 19th Meeting of the Grand National Assembly of Türkiye (19.12.1979- 11.09.1980) and evaluating the memories and works of the names on the agenda. In order to follow this issue and the press of the period, the Presidential elections were examined in the process leading to the 12 September Military Coup.